

УДК 373.3(09)(477)"192/198"

Гавриленко Т. Л.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДГОТОВЧИХ КЛАСІВ ЯК ФОРМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У РАДЯНСЬКУ ДОБУ (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.)

У статті здійснено ретроспективний аналіз діяльності підготовчих класів як форми передшкільної освіти в Україні у радянську добу. Визначено й схарактеризовано основні етапи становлення та розвитку підготовчих класів у 20-ті – 80-ті рр. ХХ ст. Показано, що на різних етапах їх функціонування вони не лише здійснювали підготовку дітей до систематичного шкільного навчання, а й створили передумови для зниження вікової межі початку вступу до школи.

Ключові слова: підготовчі класи, передшкільна освіта, підготовка до шкільного навчання, діти передшкільного віку, початкова освіта, школа, Україна, радянська доба.

Постановка проблеми. Важливим етапом у житті кожної дитини є початок систематичного шкільного навчання, що пов'язаний не лише зі зміною середовища її розвитку, а й із трансформаціями у діяльності, появою нових вимог і обов'язків, набуттям нового соціального статусу. Полегшити процес адаптації першокласника до школи, забезпечити його успішну навчальну діяльність в умовах інтенсифікації навчання, збільшення навчального навантаження дозволяє цілеспрямована й планомірна пропедевтична освітня робота. Пріоритетна роль у розв'язанні окресленого завдання належить дошкільній освіті, що з 2010 р. є обов'язковою для дітей з п'ятирічного віку [4]. Як свідчать дані Міністерства освіти і науки (далі МОН) України, впродовж останніх років спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення кількості дітей, охоплених обов'язковою дошкільною освітою, що дозволяє забезпечити системну нефорсовану їх підготовку до школи. Водночас значна частина дітей з різних причин не відвідує дошкільні навчальні заклади, а відтак часто не отримує якісної передшкільної освіти. Однією із альтернативних форм її здобуття може бути організація підготовчих груп (класів) для дітей старшого дошкільного віку при загальноосвітніх навчальних закладах, на чому акцентовано у листі МОН України (13 серпня 2014 р.) [11]. Зазначимо, що ця форма передшкільної освіти не є новою у сучасному освітньому просторі, а була започаткована в Україні ще в ранній радянський період. Відтак закономірним є звернення до вивчення досвіду роботи підготовчих класів у радянську добу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки дітей до навчання у школі була предметом наукового зацікавлення багатьох українських і російських учених у галузі психології та педагогіки (Н. М. Бібік, А. М. Богуш, О. Л. Венгер, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, В. К. Котирло, Є. Є. Кравцова, А. О. Люблінська, О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко, О. В. Скрипченко, В. О. Сухомлинський та ін.). Становлення й розвиток пропедевтики початкового навчання в Україні в радянський період розкрито у кандидатських дисертаціях Т. М. Бондаренко, Н. Л. Клочко. Проте основна увага дослідниць зосереджена на висвітленні досвіду підготовки дітей до школи у дошкільних установах, діяльність же підготовчих класів розглядається фрагментарно. Окремі питання роботи підготовчих класів у другій половині 70-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. окреслено в працях Л. Д. Березівської, Н. М. Бібік, О. Д. Замашкіної, Я. П. Кодлюк, Л. В. Пироженко, О. Я. Савченко та ін. Отже, ретроспекція проблеми становлення і розвитку підготовчих класів в Україні у радянську добу не знайшла належного відображення в історико-педагогічних дослідженнях, що і зумовило здійснення даної наукової розвідки.

Мета пропонованої статті – здійснити ретроспективний аналіз діяльності підготовчих класів як форми передшкільної освіти в Україні у радянський період (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.).

Результати теоретичного дослідження. Вивчення документів Наркомосу УСРР свідчить, що підготовчі групи (з 1934 р. – підготовчі класи [19, с. 36]) почали організовуватися в Україні ще на початку 20-х рр. ХХ ст. Однак їх кількість була незначною (у 1924/25 навчальному році вони охоплювали лише 1,1 % майбутніх учнів [3, с. 35]), що пов'язуємо зі складними суспільно-політичними та соціально-економічними умовами, у яких відбувалося творення нової оригінальної українсько-радянської системи освіти. Перша світова та громадянська війни, постійні зміни влади, голод, неврожай спричинили масове зuboжіння населення, появу великої кількості безпритульних дітей. Тому вектор освітньої політики Наркомосу УСРР на цьому етапі спрямовувався передусім на соціальний захист та охорону дитинства. У середині 20-х рр. піднесення промисловості, сільського господарства, потреби шкільної практики зумовили зворотний процес – стабілізувалася шкільна освіта, скорочувалася мережа дитячих будинків, намітилася позитивна динаміка у розвитку шкіл першого концентру, а також підготовчих груп. Закцентуємо, що вже на цьому етапі нульові або підготовчі групи передбачали не

лише підготовку дітей семи – восьми років до навчання у школі, а й, як стверджував С. О. Сірополко, створення передумов для зниження вікової межі початку вступу до школи [24, с. 675].

Важливу роль у розвитку підготовчих груп як форми передшкільної освіти відіграла постанова ЦВК і РНК СРСР "Про загальне обов'язкове навчання" (14 серпня 1930 р.). У документі йшлося про необхідність здійснення попередньої підготовки дітей, особливо з малозабезпечених сімей, для вступу до початкової школи. Для навчання майбутніх школярів пропонувалося залучити "в порядку громадської роботи вчителів, актив батьків, учнів старших груп, піонерські організації, а також ... учнів педагогічних вищих навчальних закладів і технікумів" [17, с. 10]. Зазначена постанова сприяла розширенню мережі підготовчих груп і зростанню контингенту дітей, охоплених пропедевтичним початковим навчанням. Так, 1932 р. у підготовчих групах перебувало 94,2 тис. дітей, а в 1933 р. – уже 124 тис. дітей [24, с. 675]. Наголосимо, що ці показники були найвищими за весь радянський період.

Прийняті у першій половині 30-х рр. ХХ ст. загальносоюзні та республіканські постанови ("Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі" (25 серпня 1932 р.); "Про структуру початкової і середньої школи" (16 травня 1934 р.); "Типовий розпорядок шкільних занять і режим для учнів початкової, неповної середньої та середньої школи" (1934 р.); "Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі" (3 вересня 1935 р.) та ін.), визначили організаційні засади діяльності підготовчих груп, а саме: тижневе навчальне навантаження (не більше чотирьох уроків на день); організацію навчального дня (заняття проводилися в першу зміну не раніше 8.30 ранку); тривалість уроків (45 хвилин, з них 25 хвилин відводилося на навчання і 20 хвилин – на ігри та фізкультурні заняття в класі; у ході кожного уроку мали обов'язково проводитися фізкультхвилинка) [20, с. 30-31; 19, с. 36; 15, с. 3-4; 18, с. 2-3;]. З учнями підготовчих, як і початкових класів, заборонялося проводити будь-які збори, допускалися лише "жваві, цікаві розмови" дітей із класними керівниками та лікарями тривалістю 10-15 хвилин [15, с. 3].

Згідно з навчальним планом для учнів підготовчих класів (незалежно від типу школи, при якій вони функціонували, та мови навчання) проводилися заняття з рідної мови, арифметики, співів, малювання та фізичної культури. Як бачимо з табл. 1, основна увага приділялася вивченню рідної мови [1, с. 272-274].

Таблиця 1

Навчальний план підготовчих класів (1939 р.)

№ з/п	Назва предметів	Кількість годин на навчальний тиждень
1	Рідна мова	8
2	Арифметика	4
3	Співи	2
4	Малювання	2
5	Фізична культура	2
Усього		18

Зауважимо, що наприкінці 30-х рр. ХХ ст. підготовчі класи було нівельовано. Як зазначав В. І. Помагайба, у зв'язку із загрозою війни уряд був змушений припинити видатки на їх утримання [14, арк. 154].

Отже, у 20-х – 30-х рр. ХХ ст. відбувалося становлення підготовчих класів як форми передшкільної освіти; визначення організаційно-змістових засад їх діяльності. Функціонування підготовчих класів на цьому етапі довело, що діти семирічного віку у спеціально організованих умовах здатні до систематичного навчання. Відтак був створений ґрунт для переходу дітей до систематичного навчання з семи років. З 1944 р. згідно з постановою РНК СРСР "Про прийом дітей 7 років до школи" (8 вересня 1943 р.) до початкових класів почали приймати дітей семирічного віку [16, с. 73]. На нашу думку, зниження вікової межі початку систематичного шкільного навчання було кроком уперед. Водночас погоджуємося із міркуванням В. І. Помагайби, що цей перехід було зроблено "механічно, без відповідних змін у навчальних планах і програмах" [14, арк. 154].

Відкриття підготовчих класів відновлено у повоєнний період. Однак, як свідчать щорічні статистичні звіти Міністерства освіти УРСР, вони функціонували лише в Ізмаїльській області, а з 1954 р. – в Одеській області (у 1954 р. Ізмаїльська область увійшла до складу Одеської області) у сільській місцевості. Пояснюємо це тим, що Одеська область була полінаціональним регіоном, де проживала велика кількість етносів, зокрема болгар, молдаван, гагаузів, вірмен, албанців та ін., які не мали можливості здобувати освіту рідною мовою. Відтак основна увага у ході пропедевтичної роботи з дітьми національних меншин зосереджувалася на оволодінні ними розмовною російською мовою та на підготовці їх до навчання у школах з російською мовою викладання. Для таких підготовчих класів розроблялися спеціальні програми, створювалися навчальні посібники. Так, для навчання дітей гагаузів (тюркомовний народ, який на території України проживав переважно в Одеській області) було

підготовлено "Книгу по развитию русской речи для подготовительных классов школ с русским языком преподавания, в которых обучаются дети гагаузской национальности" [10, арк. 84].

Зазначимо, що кількісні показники охоплення дітей передшкільною освітою у підготовчих класах у 50-х – 60-х рр. ХХ ст., у порівнянні з попереднім періодом, значно зменшилися. Динаміка чисельності дітей у підготовчих класах у 1950/51 – 1970/71 навчальних роках представлена на рис. 1.

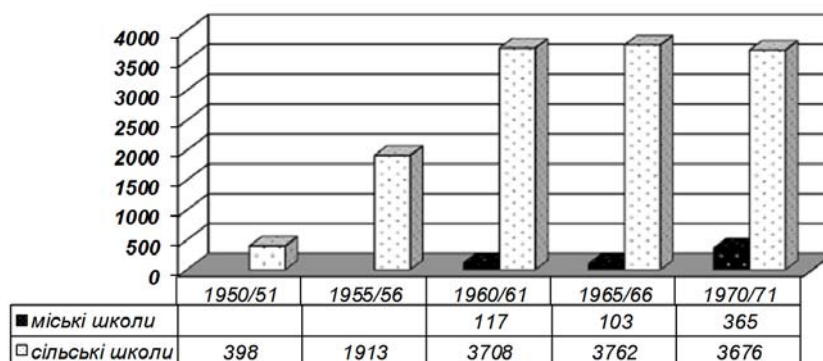

Рис. 1. Динаміка чисельності дітей у підготовчих класах міських і сільських шкіл в Україні (1950/51 – 1970/71 навч. рр.)

Як бачимо, контингент учнів підготовчих класів з 1950/51 по 1960/61 навчальні роки зріс у 8,5 разів [2, арк. 1зв.; 9, арк. 1зв.]. У 60-х – на початку 70-х рр. кількість дітей у підготовчих класах стабілізувалася та становила близько 4 тис. осіб. Зауважимо, що з 1960/61 навчального року підготовчі класи почали відкриватися при міських школах [9, арк. 1зв.], а з 1964/65 навчального року дещо розширилася їх географія (було відкрито 2 підготовчі класи у Кіровоградській області) [7, арк. 54].

Питання про необхідність охоплення майбутніх школярів передшкільною освітою, про розширення мережі підготовчих класів неодноразово порушувалося освітянами на різного рівня нарадах, засіданнях, зокрема у 1958 – 1959 рр. під час прийняття Закону "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР" (1959 р.). Однак зрушень у їх розв'язанні так і не відбулося.

Зазначимо, що у 50-х – 60-х рр. ХХ ст. як альтернатива офіційній школі з'являються авторські школи В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченка та інших педагогів. Їхня концепція відрізнялася від традиційної шкільної практики радянської школи принципово новими підходами до мети, методів, засобів навчання і виховання школярів. Зокрема, ґрунтувалася на гуманістичній ідеї, була зорієнтована на розвиток індивідуальності дитини, розкриття її творчого потенціалу тощо. Важлива увага педагогів зверталася і на підготовку дітей до шкільного навчання. Так, В. О. Сухомлинський запропонував оригінальну систему підготовки шестирічних дітей до навчання у школі, її основні положення знайшли відображення у праці "Серце віддаю дітям". Передшкільну освіту педагог уважав украй важливою для майбутніх першокласників. Адже перш ніж дитина почне оволодівати знаннями, її необхідно навчити думати, сприймати, спостерігати [27, с. 59-60]. Задля цього В. О. Сухомлинський застосовував систему оригінальних методів, прийомів, форм навчання і виховання (уроки мислення в природі, "подорожі до першоджерел думки і слова" та ін.). Велику роль у підготовці дітей до систематичної навчальної діяльності він відводив учителю, який мав увести їх у шкільний світ так, "щоб перед ними відкривалися усе нові й нові радощі, щоб пізнання не перетворилося у сумне учіння" [27, с. 70]. Окрім того, вчитель протягом року, що передував навчанню дітей за партами, мав глибоко вивчити їхні індивідуальні особливості, пізнати їх внутрішній світ, стан здоров'я тощо [27, с. 59-60].

Таким чином, у другій половині 40-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. підготовчі класи організовувалися для дітей національних меншин, які не володіли російською. Основна увага в процесі пропедевтичної роботи приділялася оволодінню розмовною російською мовою, якою у подальшому здобувалася початкова освіта. Найхарактернішою особливістю для цього етапу стала поява альтернативної програми пропедевтичного навчання дітей шестирічного віку у підготовчих класах, запропонована В. О. Сухомлинським та реалізована у Павлівській середній школі.

Наступний етап пов'язуємо із прийняттям "Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту" (1973 р.) та відповідного республіканського Закону УРСР про народну освіту (1974 р.), де вперше на законодавчому рівні було визнано можливість здобуття передшкільної освіти у підготовчих класах. Зокрема, у ст. 22 "Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту" зазначалося наступне: "З метою підготовки до школи дітей, які навчатимуться нерідною мовою, і дітей, які не виховуються в дитячих дошкільних закладах, у школах в необхідних випадках організовуються підготовчі класи" [13, с. 95-96]. Відтоді починається стрімке збільшення кількості підготовчих класів та охоплених ними дітей. Так, якщо у 1970/71 навчальному році у підготовчих класах навчалася 4041 дитина [8, арк. 1зв.], то у 1973/74 навчальному році – вже 10046 майбутніх першокласників [6, арк. 1]. Тенденція до збільшення чисельності дітей у підготовчих класах простежується і в наступні

роки та досягає піку в 1984/85 навчальному році [5, арк. 25зв.], про що свідчить рис. 2, підготовлений на основі щорічних статистичних звітів Міністерства освіти УРСР.

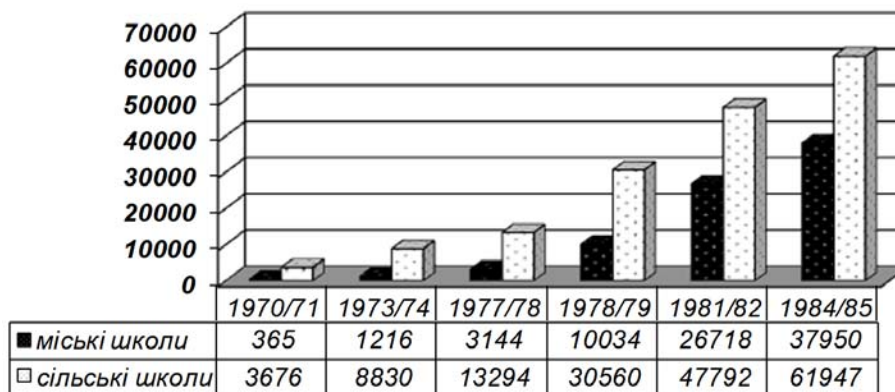

Рис. 2. Динаміка чисельності дітей у підготовчих класах міських і сільських шкіл в Україні (1970/71 – 1984/85 навч. рр.)

Наголосимо, що збільшення чисельності підготовчих класів також пояснюється структурно-змістовими трансформаціями в початковій освіті, що відбувалися на початку 70-х рр. ХХ ст. Так, скорочення її тривалості до трьох років, побудова змісту освіти на нових засадах (навчання на більш високому рівні складності, прискорення темпу засвоєння навчального матеріалу, збільшення питомої ваги теоретичних знань тощо), з одного боку, стало кроком уперед, створило умови для розвитку пізнавальної активності й самостійності молодших школярів у процесі навчання, а з іншого – призвело до перевантаження учнів, особливо першокласників; збільшило кількість дітей, які мали труднощі в навчанні тощо. Відтак постала потреба у пошуку резервів навчального часу для опанування на належному рівні оновленого змісту початкової освіти. Розв'язати цю проблему пропонувалося за рахунок зниження віку вступу дітей до школи. Тому, як стверджувала Н. Ф. Скрипченко, при загальноосвітніх школах та дошкільних установах почали спонтанно виникати підготовчі класи для шестиліток [26, с. 10].

Згодом у наказі міністра освіти УРСР О. М. Маринича "Про відкриття підготовчих класів загальноосвітньої школи та організацію роботи в них" (15 липня 1977 р.) поставлено завдання створити підготовчі класи при всіх типах загальноосвітніх шкіл, де діти шестирічного віку, які не відвідували дошкільні установи, мали отримати підготовку до школи за спеціально створеними навчальними планами і програмами [12, с. 12]. Основними завданнями підготовчих класів були визначені такі: фізичне, моральне, трудове та естетичне виховання дітей, розвиток їхнього мислення і мовлення, формування навичок спостереження, аналізу явищ природи й суспільного життя, розвиток інтересу до навчання, формування уміння поводити себе в колективі [23, с. 2]. Відтак, згідно з навчальним планом (табл. 2) [12, с. 15], майже 70 % навчального часу відводилося на заняття з фізичної культури, ритміки, музики і співу, малювання і ліплення, художнього і технічного конструювання та моделювання, художнього читання.

Таблиця 2

Навчальний план підготовчих класів загальноосвітніх шкіл (1977/78 навч. р.)

№ з/п	Види занять	Кількість годин на навчальний тиждень
1	Рідна мова (навчання грамоти, розвиток мовлення)	4
2	Підготовка до вивчення математики	3
3	Ознайомлення з навколишнім середовищем	4
4	Фізкультура, рухливі ігри	5
5	Малювання, ліплення, аплікація	3
6	Конструювання	2
7	Музика, співу, ритміка	3
Усього		24

Особлива увага приділялася заняттям, на яких формувалися гігієнічні навички; культура поведінки в школі, вдома, у громадських місцях; навички самообслуговування. Програмою підготовчих класів передбачалася також цілеспрямована підготовка до вивчення рідної мови та математики в I класі.

З метою загального та соціального розвитку дітей у навчальний план уведено новий інтегрований курс "Ознайомлення з навколишнім" (авт. Н. М. Бібік, Н. С. Коваль). Важлива увага у відборі та структуруванні змісту навчання зверталася на забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти [23, с. 3-4]. Отже, програмою передбачалося (на доступному для дітей матеріалі, з урахуванням їхніх психофізичних особливостей) формування знань, умінь і навичок, що створювали основу для успішного навчання в I класі.

Ураховуючи вікові особливості шестирічних дітей, у підготовчих класах передбачалися особливі умови організації навчально-виховного процесу, а саме: наповнюваність класу до 25 осіб; зменшення тривалості уроку до 35 хвилин; проведення динамічних пауз; відсутність оцінок і домашніх завдань; домінування ігрової діяльності; уведення додаткових канікул; функціонування при класах груп подовженого дня; обов'язковий денний сон; триразове харчування; тривалі прогулянки на свіжому повітрі тощо [23, с. 5]. Уважаємо позитивним, що в роботі підготовчих класів широко використовувався досвід В. О. Сухомлинського щодо підготовки шестирічних дітей до шкільного навчання [26, с. 10].

У 1981 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про переведення в порядку досліду учнів початкових класів ряду загальноосвітніх шкіл на п'ятиденний навчальний тиждень і введення навчання дітей з 6-річного віку", що зумовила проведення експерименту в підготовчих класах шкіл та підготовчих групах дошкільних закладів з метою виявлення можливостей початку систематичного навчання дітей з шести років в умовах загальноосвітніх шкіл з оптимальним навчальним навантаженням [21]. Не вдаючись до висвітлення його організаційно-процесуальних аспектів, зазначимо, що в ході комплексного (брали участь педагоги, психологи, гігієністи, фізіологи) експериментального дослідження (1981 – 1985 рр.), що здійснювалося в Ніжинському районі Чернігівської, Волноваському районі Донецької, Радехівському районі Львівської, м. Орджонікідзе Дніпропетровської областей, було доведено можливість і доцільність систематичного навчання дітей з шести років, а також визначено форми організації навчально-виховного процесу, зміст і методи навчання; підготовлено навчально-методичні та дидактичні матеріали; виявлено особливості навчання, виховання і розвитку дітей у нових умовах; вивчено економічні, кадрові, управлінські аспекти переходу до навчання дітей з шести років тощо [25].

З метою здійснення наукового супроводу підготовчих класів, проведення масштабного експерименту з навчання дітей шестирічного віку, в Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР було створено лабораторію навчання і виховання дітей шестирічного віку, до складу якої увійшли провідні науковці й практики (Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, Л. П. Кочина, Н. І. Підгорна, О. Ю. Прищепа, Н. Ф. Скрипченко (завідувач лабораторії), І. О. Школьна). За період функціонування лабораторії (1976 – 1985 рр.) науковими співробітниками складено програми для підготовчих класів з усіх видів навчальної діяльності (навчання читання, письма, роботи з дитячою книжкою, математики, ознайомлення з навколишнім, ручної праці, фізичного й естетичного виховання); створено підручники та навчальні посібники для шестирічних учнів; підготовлено методичні посібники для вчителів; опубліковано велику кількість статей з проблем навчання дітей шестирічного віку в республіканських та загальносоюзних педагогічних журналах; організовано підготовку вчителів, вихователів, керівників шкіл для навчання і виховання цієї категорії дітей [26, с. 10-11]. Відтак співробітники лабораторії зробили вагомий внесок у пропедевтику початкового навчання, створили умови для початку систематичної навчальної діяльності дітей з шести років.

Згідно з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про дальше удосконалення загальної середньої освіти молоді та покращення умов роботи загальноосвітньої школи" (29 квітня 1984 р.) з 1986/87 навчального року відбувся перехід до навчання у школі дітей з шестирічного віку [22, с. 36]. Відтак розпочався новий етап у розвитку пропедевтики початкового навчання, що зумовив розробку нового навчально-методичного забезпечення, створення нових умов навчання й розвитку у підготовчих класах дітей п'ятирічного віку.

Отже, упродовж 70-х – 80-х рр. минулого століття підготовчі класи були визнані на законодавчому рівні як форма передшкільної освіти; поширювалися в усіх областях і районах України та охопили в середині 80-х рр. майже 100 тис. дітей шестирічного віку. Здобутком цього періоду слід уважати розробку навчально-методичного забезпечення для підготовчих класів, що здійснювали наукові співробітники спеціально створеної лабораторії навчання і виховання дітей шестирічного віку; накопичення досвіду навчання і розвитку дітей шестирічного віку та забезпечення ґрунту для переходу дітей на систематичне шкільне навчання з шести років.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Таким чином, здійснений аналіз діяльності підготовчих класів в Україні в окреслений період дозволив дійти наступних висновків: підготовчі класи як форма передшкільної освіти відіграли важливу роль у розвитку пропедевтики початкового навчання в радянський період; їх функціонування створило передумови для зниження вікової межі початку систематичного шкільного навчання. Уважаємо доцільним виділити в їх розвитку такі етапи, визначивши найхарактерніші особливості кожного з них: *I етап (20-ті – 30-ті рр. XX ст.)* – становлення підготовчих класів як форми передшкільної освіти; визначення організаційно-змістових засад їх діяльності; створення передумов для переходу дітей до систематичного навчання з семи років; *II етап (друга половина 40-х – початок 70-х рр. XX ст.)* –

функціонування підготовчих класів як форми підготовки дітей національних меншин до навчання у школах з російською мовою викладання; поява оригінальної авторської системи підготовки дітей шестирічного віку до навчання у школі В. О. Сухомлинського; *III етап (початок 70-х – 80-ті рр. XX ст.)* – визнання підготовчих класів як форми передшкільної освіти на законодавчому рівні; їх стрімке поширення на території України; розробка навчально-методичного забезпечення для підготовчих класів науковими співробітниками лабораторії навчання і виховання дітей шестирічного віку; накопичення досвіду з навчання і розвитку дітей шестирічного віку та забезпечення підґрунтя для переходу дітей на систематичне шкільне навчання з шести років. Стаття не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми, розкриваючи простір для подальших наукових пошуків, зокрема вивчення причин, ходу та результатів масштабного експерименту з навчання дітей шестирічного віку в підготовчих класах в Україні наприкінці 70-х – у першій половині 80-х рр. минулого століття.

Використані джерела

1. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: хрестоматія / Л. Д. Березівська. – Луганськ: Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. – 384 с.
2. Відомості про початкові, семирічні і середні школи на початок 1950/51 навч. р. (форма № 76-б) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 937, 115 арк.
3. Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924 – 1925 рік. – Х.: Держ. вид-во України, 1926. – 155 с.
4. Закон України "Про дошкільну освіту" [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
5. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1984 рік (ф. №№ 1-НК, 2-НК, 3-НК, 4-НК, 5-НК, Д-2, Д-3, Д-4 та ін.) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 9224, 99 арк.
6. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР та об'єднано про початкові, восьмирічні і середні школи, про загальну кількість шкіл, відомості про учнів, шкільні гуртожитки і наслідки навчальної роботи за 1973/74 навч. р. (форма № 75) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 8729, 30 арк.
7. Зведений звіт Міністерства освіти УРСР по початкових, восьмирічних і середніх школах, про загальну кількість шкіл, учнів, числа вчителів та розподіл учнів на початок 1964/65 навч. р. (форма № 76-а) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4799, 67 арк.
8. Зведений звіт Міністерства освіти УРСР про початкові, восьмирічні і середні школи, про загальну кількість шкіл, відомості про учнів, шкільні гуртожитки і наслідки навчальної роботи за 1970/71 навч. р. (форма № 75) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 7638, 40 арк.
9. Зведений річний звіт за початкові, восьмирічні і середні школи, про кількість шкіл, учителів та учнів в них, на початок 1960/61 навч. р. (форма № 75) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3060, 144 арк.
10. Колегія Міністерства освіти УРСР. Доповідна записка про книгу з розвитку усної російської мови для підготовчих класів з російською мовою викладання, у яких навчаються діти гагаузької національності // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2240 (Матеріали (протоколи, стенограми, постанови, доповідні записки та довідки) засідання колегій Міністерства освіти УРСР (26 – 29 вересня 1958 р.), 125 арк.), арк. 84-85.
11. Лист Міністерства освіти і науки України "Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи груп для дітей старшого дошкільного віку при загальноосвітніх навчальних закладах" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/normativno_pravova-baza.
12. Наказ міністра освіти УРСР "Про відкриття підготовчих класів загальноосвітньої школи та організацію роботи в них" // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1977. – № 16. – С. 12-15.
13. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сб. документов 1917–1973 гг. / сост. А. А. Абакумов и др. – М.: Педагогика, 1974. – С. 93-104.
14. Помагайба В. І. Навчальні плани і програми початкової освіти на Україні за 40 років / В. І. Помагайба // ЦДАВО України, ф. 5127, оп. 1, спр. 413 (Документи работы секции начального обучения на научной сессии института, посвященной итогам работы за 1957 г. (протоколы, доклады, отчеты) (30 января – 1 февраля 1958 г.), 197 арк.), арк. 133-197.
15. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР "Типовий розпорядок шкільних занять і режим для учнів початкової, неповної середньої та середньої школи" // Збірник наказів НКО УСРР. – 1934. – № 2. – С. 3-4.
16. Постанова РНК СРСР "Про прийом дітей 7 років до школи" // Постанови партії та уряду про школу. – К.–Х.: Рад. шк., 1947. – С. 73.
17. Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР "Про загальне обов'язкове навчання" // Постанови партії та уряду про школу. – К.–Х.: Рад. шк., 1947. – С. 7-10.
18. Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР "Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі" // Збірник наказів НКО УСРР. – 1935. – № 25. – С. 2-4.

19. Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР "Про структуру початкової і середньої школи" // Постанови партії та уряду про школу. – К.–Х.: Рад. шк., 1947. – С. 36-37.
20. Постанова ЦК ВКП(б) "Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі" // Постанови партії та уряду про школу. – К.–Х.: Рад. шк., 1947. – С. 26-33.
21. Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР "Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 22 січня 1981 р. "Про переведення в порядку досліду учнів початкових класів ряду загальноосвітніх шкіл на п'ятиденний навчальний тиждень і введення навчання дітей з 6-річного віку" [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP810119.html.
22. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СРСР "О дальнейшем совершенствовании общего среднего образования молодежи и улучшении условий работы общеобразовательной школы" // Основные документы о реформе общеобразовательной школы / сост. В. А. Белоголовский. – К.: Рад. шк., 1986. – С. 34-43.
23. Програми для підготовчих класів загальноосвітніх шкіл (Проект). – К., 1977. – 197 с.
24. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
25. Скрипченко Н. Ф. Дослідне систематичне навчання шестирічних дітей у школах і дошкільних закладах УРСР / Н. Ф. Скрипченко // Педагогіка: республ. наук.-метод. зб. Вип. 25 / ред. кол.: А. М. Алексюк, В. І. Бондар, М. С. Вашуленко та ін. – К.: Рад. шк., 1986. – С. 42-48.
26. Скрипченко Н. Ф. Лабораторія навчання і виховання молодших школярів / Н. Ф. Скрипченко // Початкова школа. – 1996. – № 3. – С. 7-13.
27. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Х. : Акта, 2012. – 563 с.

Havrylenko T.

**RETROSPECTIVE ANALYSIS OF PREPARATION CLASSES' ACTIVITY
AS A FORM OF PRESCHOOL EDUCATION IN UKRAINE DURING THE SOVIET PERIOD
(THE 20s – 80s OF THE 20th CENTURY)**

The retrospective analysis of preparation classes' activity as a form of preschool education in Ukraine during the Soviet period is carried out in the article. The main stages of formation and development of preparation classes during the 20s – 80s of the 20th century are determined taking into account the social-economic and pedagogical determinants, the important characteristics of them are the following:

– the 1st stage (the 20s – 30s of the 20th century) – the formation of preparation classes as a form of preschool education; the determination of organizing and content principles of their activity; the arrangement of conditions for the children to be taught systematically from the age of seven;

– the 2nd stage (the second half of the 40s – the beginning of the 70s of the 20th century) – the functioning of preparation classes for the purpose of preparatory education of the national minorities' children in Russian; the emergence of the original authorial system of preparation of six-year-old children for the studies at V.O. Sykhomlynskyi school that was realized in Pavlysh secondary school;

– the 3rd stage (the beginning of the 70s – 80s of the 20th century) – the recognition of preparation classes as a form of preschool education at the legislative level; the quick increase in their number on the territory of Ukraine; the creation of the training appliances for preparation classes worked out by the scientific associates of the specially made laboratory of training and education of six-year-old children; the accumulation of experience of six-year-old children training and development and arrangement of appropriate conditions for the children to be taught at school systematically from the age of six.

It is shown that during functioning at different stages preparation classes were not orientated only on the children to be taught at school systematically but they also arranged the conditions for the decreasing of age limit concerning the period to start to go to school and became the important means of solving the social and pedagogical problems.

Key words: *preparation classes, preschool education, preparation for the school studies, children of preschool age, primary education, school, Ukraine, soviet period.*

Стаття надійшла до редакції 15.11.2014